

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI  
NR 2 2009 | ÅRGÅNG 13

*Bokförlaget* THALES

Folke Tersman: *Tillsammans: En filosofisk debattbok om hur vi kan rädda vårt klimat*, Stockholm: Bokförlaget Bonnier Existens, 2009

I INLEDNINGEN TILL sin tredje populärfilosofiska bok på svenska, *Tillsammans: En filosofisk debattbok om hur vi kan rädda vårt klimat*, konstaterar Folke Tersman att vi har att göra med en av mänsklighetens kanske allvarligaste faror någonsin: global uppvärmning. Att denna äger rum ser han som ett faktum, och att det är vi människor som ligger till grund för den menar han inte längre går att betvivla. Även om världen också är fylld av andra allvarliga problem – som svält, sjukdomar, fattigdom och krig – anser han att just den globala uppvärmningen kräver extra uppmärksamhet, eftersom den skulle kunna, som han uttrycker det, »innebära slutet för mänskligheten» (2009: 11).

Även om vi med teknikens hjälp kan energieffektivisera och minska koldioxidutsläpp etc., så föreligger enligt Tersman också mer grundläggande filosofiska och politiska problem, exempelvis kring hur omställningarna ska ske och hur vi ska fördela ansvar för insatser och åtgärder. Några av de frågor som måste besvaras rör våra moraliska skyldigheter gentemot de värst drabbade av nu levande människor, liksom gentemot kommande generationer, medan andra rör diverse välkända beslutsteoretiska problem, såsom fångarnas dilemma. Den kanske mest centrala frågan för boken är: »vilka skyldigheter har vi som kollektiv och vilka är våra skyldigheter som individer?» (*ibid.*: 15).

Fastän vi som enskilda individer kan förändra våra levnadsvanor och därmed åstadkomma skillnader menar Tersman att dessa är försumbara, även då vi inkluderar vår påverkan på andra. Som individer står vi också inför beslutsteoretiska problem av fångarnas dilemma-karaktär. Det mest rationella för oss som individer är ju att ta bilen istället för cykeln samt strunta i sopsorteringen, oavsett vad andra gör, trots att detta val har konsekvenser som är sämre för oss alla. Det är av dessa skäl som tillräckliga åtgärder kan komma till stånd endast genom politiska lösningar, då dessa syftar till »att ändra förutsättningarna på ett sådant sätt att egenintresset och allmänintresset samspekar» (*ibid.*: 45).

Men också på det politiska planet infinner sig filosofiska problem av samma slag. Även om en enskild nation stiftar lagar i riktning mot en klimatvänligare utveckling, så kan denna enskilda nations påverkan vara försumbar om inte andra nationer vidtar liknande åtgärder. Dessutom låter sig också fångarnas dilemma smyga in på denna nivå, varför vi måste anta, menar Tersman, ett globalt perspektiv. Uppvärmningen är ju global, och problemen med den måste lösas på global nivå! Huvuddragen i Tersmans lösningsförslag är därför att vi, åtminstone på sikt, behöver en global politisk institution – förslagsvis en demokratisk världsregering. Förutom att detta är vägen till lösning på de klimatrelaterade problemen menar han att vi härigenom också lättare kommer att kunna lösa många av de andra nämnda problemen som vi också står inför.

En av de diskussioner som ägnas mest utrymme i boken är den om psykologisk egoism, d.v.s. idén att vi aldrig fäster icke-härledd vikt vid andras intressen. Saken är den, menar Tersman, att om egenintresset är vår enda drivkraft kan ju aldrig en världsregering komma till stånd (eftersom detta skulle kräva vår omsorg om andra än oss själva). I alla fall inte i demokratisk form, vilket vi har ett flertal skäl att anta är den bästa styrelseformen. Kanske kan det till och med, tycks det mig, utifrån detta perspektiv vara orimligt att anta att vi skulle vara måna om att lösa de globala problemen ens på något sätt, om egenintresset var vår enda drivkraft.

Tersman anser dock att vi har flera skäl att betvivla att den psykologiska egoismen skulle vara sann. I det stora hela vill han förkasta den, men argumentationen är vacklande, och jag är långt ifrån säker på att han har rätt, inte minst som han tycks vilja hävda att den är fullt förenlig med ett större hänsynstagande till andra. Detta gör mig osäker på om problemet är så stort som han får det att se ut. Vad jag saknar är en mer gedigen redogörelse för varför vi, om den psykologiska egoismen var sann, *inte* skulle kunna finna egoistiska skäl för ett aktivt agerande i riktning mot en hållbar miljö. Detta främst eftersom Tersman ändå utgår ifrån att »gruppstillhörighet skänker mening och identitet, och tillfredsställer psykologiska behov som funnits sedan mänsklighetens gryning» (*ibid.*: 146), samt

att sådana känslor utgör grunden även för fungerande lösningar på de globala problemen.

Ett annat av Tersmans grundantaganden, som nämndes ovan, är att enskilda individers handlingar är försumbara (vilket han förvisso är långt ifrån ensam om att hysa). Denna idé har dock stött på motangrepp. Ett av dessa rör de sidoeffekter vårt handlande har på andra, och de större förändringar som därigenom kan uppnås. Ett annat rör de tröskelvärden som, om de överstigs, kan göra det rimligt att faktiskt betrakta den enskilda individens ageranden som icke försumbara, eftersom konsekvenserna av ett underlåtande i vissa fall *kan* vara katastrofala. Tersman bemöter båda dessa invändningar.

När det gäller den första menar han att även om det finns en sannolikhet att ens handlingars sammanlagda effekter blir påtagliga, så är denna sannolikhet ohyggligt liten. Även om Gandhi som individ lyckades åstadkomma stora förändringar med sitt agerande så vore det orealistiskt, anser Tersman, att »förvänta sig lika dramatiska effekter av att man börjar sopsortera» (*ibid.*: 120). Även om detta ter sig uppenbart kan man kanske fråga sig om just sopsortering är att jämföra med de insatser som Gandhi gjorde som individ. Kan det inte snarare indikera att vi här och nu gör för lite och att vi, om vi gjorde mer, faktiskt *även som individer* skulle kunna ha märkbara effekter på vår omgivning, relevanta för problemen med klimatförändringarna? Även om *varje enskild* handling uppenbarligen har försumbara effekter, så tycks det i detta fall orimligt att betrakta handlingar enskilt. Vad som är relevant för denna diskussion måste väl ändå vara att betrakta individens större system av handlingar och vad detta som sådant har för effekter på omgivningen, precis som Tersman själv gör när det gäller Gandhi? Så tycks det mig i alla fall.

När det gäller den andra invändningen, rörande tröskeleffekterna, anser Tersman att det handlar om samma obetydliga sannolikheter för att just den enskilda individens handlingar skulle vara avgörande. Detta må han även här ha rätt i. Men han säger därtill att vad gäller idén att det finns tröskelvärden så har han »för-

sökt få forskare att bekräfta tanken, utan att lyckas» (*ibid.*: 120), vilket jag tycker är lite underligt. Detta är kanske inget avgörande för hans ståndpunkt, men idén om tröskelvärdena och faran med att överskrida dem är, mig veterligen, så gott som vedertagen inom naturvetenskaperna. Den bekräftas nu senast också av ett stort antal framstående forskare i rapporten »Planetary Boundaries», som publicerades i september 2009 i *Nature*. I rapporten identifieras trösklar för inte mindre än sju olika värden, alltifrån koldioxidhalten i luften och antalet utrotade arter, till kväve- och fosforutsläpp i naturen. De konstaterar, i linje med tidigare forskning, att det finns nivåer som, om de överstigs, är sådana att en återhämtning tillbaka till icke-kritiska nivåer blir ytterst svår. Och det handlar då om återhämtningar som är nödvändiga om vi, som Tersman själv uttrycker det, vill försäkra oss om mänsklighetens överlevnad. Denna artikel hade förvisso inte publicerats vid författandet av *Tillsammans*, men forskningen har pågått under flera år och stora delar av resultatet har tidigare varit tillgängliga i andra format.

De intressantaste avsnitten i boken återfinns enligt mig i dess senare kapitel. Det är här som idén om en demokratisk världsregering läggs fram. Tersman är visserligen långt ifrån ensam om att försvara den, men hans argumentation för den känns mer träffande än för vissa av de andra idéer han försvarar i bokens tidigare delar (även om det så bara beror på att den kanske är mindre problematisk).

Att en global demokrati är önskvärd tycker jag att Tersmans resonemang lyckas ge stöd för. Men är den genomförbar? Långt ifrån alla är övertygade. Ett skäl att misstänka att den skulle falla är att det på global nivå inte finns samma kulturella och psykologiska förutsättningar som för demokrati på nationell nivå, där vår gruppidentitet är uppenbar och i sig får oss att delta i själva röstningsproceduren, som ju är grunden för självaste demokratin. Vissa menar att känslan av förtroende, solidaritet och gemenskap, som denna gruppstillhörighet skänker, kräver förekomsten av s.k. utegrupper, som alltså är skilda från den ifrågavarande gruppen. Och möjligheten till sådana utegrupper är ju utesluten om vi antar den globala gruppens existens, varmed individens villighet eller motiv till poli-

tiskt deltagande antas upphöra. Men som Tersman menar tycks det mycket väl som om dessa nödvändiga känslor kan uppstå även i en global grupp. Inte därför att denna grupp skulle ha någon utomstående eller konkurrerande grupp, utifrån vilken den kan identifiera sig, utan snarare för att det finns problem och faror som alla i den globala gruppen kan känna gemenskap inför. Och ett tydligt exempel på ett sådant hot skulle kunna vara just klimatförändringarna, vilket jag tror han har helt rätt i.

Vad bör vi då göra när det gäller de klimatrelaterade problemen? Som boktiteln antyder menar Tersman alltså att det endast är *tillsammans* som vi kan åstadkomma de nödvändiga förändringarna. Vi bör således, hävdar han, både verka och rösta för politiska beslut som omfattar oss *alla*, samt hålla oss ifrån att rynka på näsan när vi sedan »tvingas» dra ner på vår levnadsstandard till följd av dessa beslut. Han nämner i förbifarten att denna röstningsprocedur dock är problematisk, eftersom allas vår enskilda röst är minst lika försumbar som vårt individuella val i andra avseenden, som när det t.ex. gäller sopsortering. Det enda som enligt Tersman skiljer röstandet från andra handlingar är att kostnaden för den förra är så pass liten, vilket för mig ter sig som en väldigt irrelevant skillnad när vi ställer det i relation till det förväntade värdet av just vår röst. Vad som skiljer skälen för röstandet som sådant från våra andra individuella handlingar är därför oklart. Jag får känslan av att Tersman tar till ett retoriskt knep då han ger en förklaring till varför vi *faktiskt* verkar gå och rösta i större utsträckning än att t.ex. avstå från att åka bil, eftersom han inte tydliggör att detta inte förklarar varför vi också *bör* gå och rösta, vilket han tycks vilja att vi gör. Begripligt blir det kanske om vi tillåter oss att, måhända lite långsökt, ta med i beräkningen att han själv hyser någon form av utilitaristiska idéer och av denna anledning inte torde vilja göra oss uppmärksammade på just detta problem, eftersom det troligen skulle bli negativa konsekvenser av att vi slutade rösta. (Att jag själv nämner detta kan jag personligen, av samma skäl, se som problematiskt eftersom jag sympatiserar med denna teori.)

Bortsett från detta tror jag att ett problem med boken är just detta mer eller mindre implicita antagande av en sorts utilitarism,

som inte lär övertyga anhängare av andra normativa åskådningar. Även om några av dessa alternativa normativa teorier, som t.ex. kantiansk deontologi, här och var får sig en omgång av Tersman så är den, enligt mig, allt annat än rättvisande. Detta eftersom han inte ställer utilitarismen inför samma test. Visst har han rätt i att det kanske är kontraintuitivt att, som kantianismen påbjuder, vi inte tillåts döda en person om vi därigenom kan rädda många fler. Men lika kontraintuitivt är det väl att, som utilitarismen vill göra gällande, tortera en oskyldig för att göra några redan lyckliga ännu mer lyckliga (bara för att detta har bättre konsekvenser på det stora hela)?

Parallellt med diskussionen kring vad vi bör göra på miljöområdet låter Tersman också använda det problem han skådar, d.v.s. klimatförändringarna, och de lösningar han själv ser som önskvärda, för att rättfärdiga just utilitarismen. Detta är måhända en vanlig och rimlig förfaringsmetod, i den mening att man som praxis låter utvärdera (d.v.s. rättfärdiga alternativt förkasta) normativa teorier delvis på basis av de implikationer dessa har vid tillämpning. Dock är det allt annat än klart att hans intuitioner kring dessa tillämpningars utfall inte i sig stammar från hans förkärlek till just denna teori.

Hur som helst är boken lättläst och bitvis spännande. Tersman tar upp många bra exempel från tidigare studier, inom flera olika områden, som gör det lättare för läsaren att få grepp om den relevanta problematiken. Boken är också belysande i det att den tangrer flera filosofiska diskussioner och djupa problem, utan att syfta till att leverera färdiga lösningar på dem (vilket kanske skulle vara för mycket begärt). Snarare söker Tersman alltså klargöra dem på ett för den stora massan begripligt sätt. När det gäller bokens huvudtes är det dock oklart vilka han träffar. Ibland får jag känslan av att han träffar mitt emellan, och aldrig riktigt någon. Kanske är det för svårgripbart för den som ej är insatt, liksom för vagt för den som faktiskt är det. Boken utgör likväl ett gott bidrag till debatten, som rör ett enligt min mening viktigt ämne. Men jag skulle förvånas om genomsnittsläsaren känner sig mer vägledad i klimattjungen efter

att ha läst den. Kanske beror det på den i mina ögon paradoxala insikt som boken förmedlar: att var och en av oss kan åstadkomma endast försumbara förändringar i och med vårt *handlande*, och att vi var och en därför bör *verka* för en politik som kan få till stånd de förändringar som vi, betraktade som kollektiv, måste åstadkomma för att inte så småningom undergräva vår egen existens.

→

*Olle Torpman*